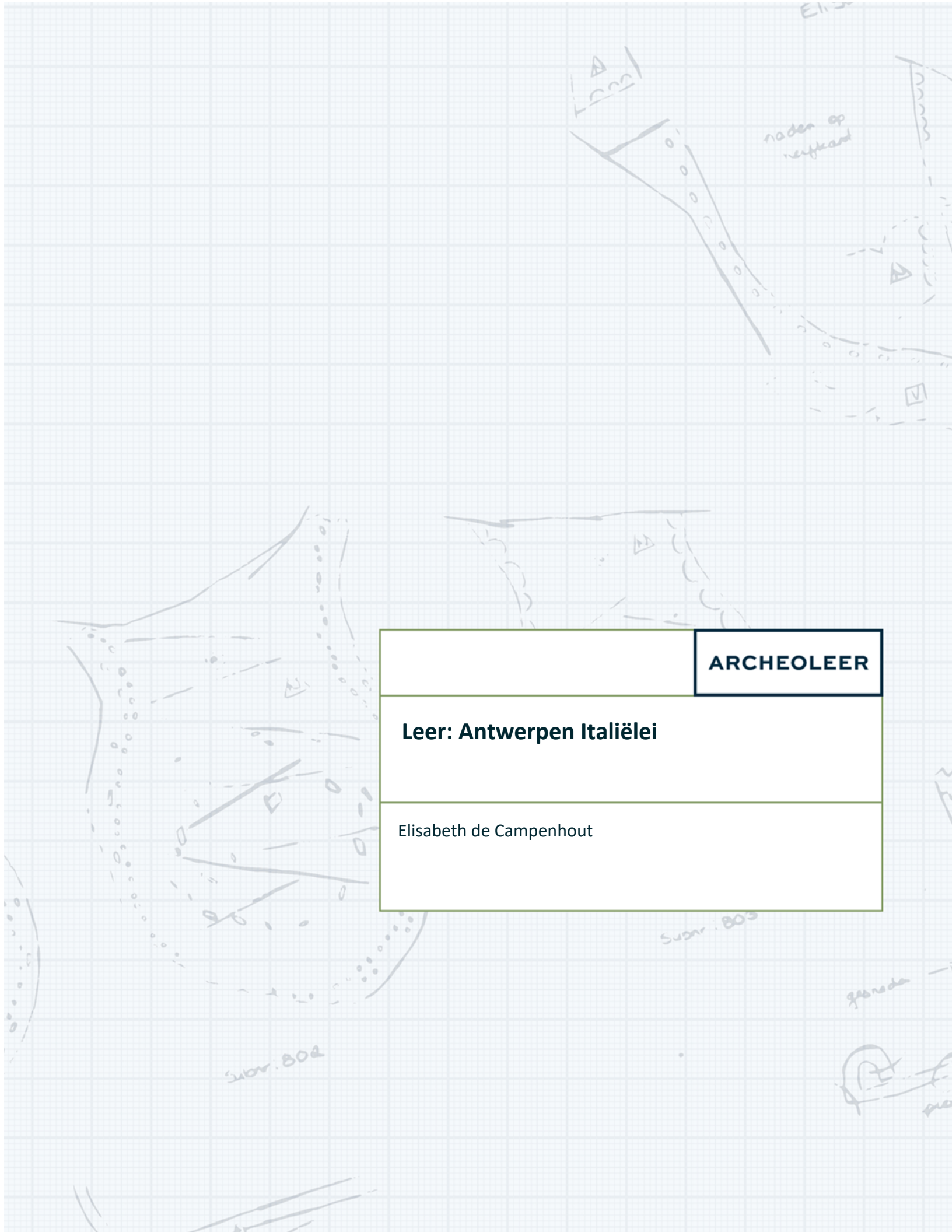

ARCHEOLEER

Leer: Antwerpen Italiëlei

Elisabeth de Campenhout

Inleiding

Tijdens de opgraving Italiëlei in Antwerpen zijn 41 leerfragmenten aangetroffen. Van de fragmenten zijn de leersoorten en het type voorwerp onderzocht. Voor de beschrijving van de fragmenten die zijn geïdentificeerd als schoenonderdelen is gebruik gemaakt van het onderzoek en de typologieën van Olaf Goubitz (2001) en Marquita Volken (2014). De gegevens van de fragmenten zijn in een database geregistreerd, en ook zijn tekeningen en foto's gemaakt. Daarna zijn de fragmenten gestabiliseerd met gebruik van PEG 600.

Spoor 11

In spoor 11 zijn zestien leerfragmenten gevonden in drie verschillende lagen. In zowel laag 3 als laag 4 is elk slechts één fragment gevonden. In laag 3 is dit de voorkant van een zool gemaakt uit twee of meer onderdelen van een linkerschoen met een zoollaag (11:001). Dit zoolonderdeel wijst mogelijk op een reparatie, door het vervangen van de versleten onderdelen van de zool, of op het zuinige gebruik van leer tijdens het construeren van de schoen (Goubitz 2001, 76).

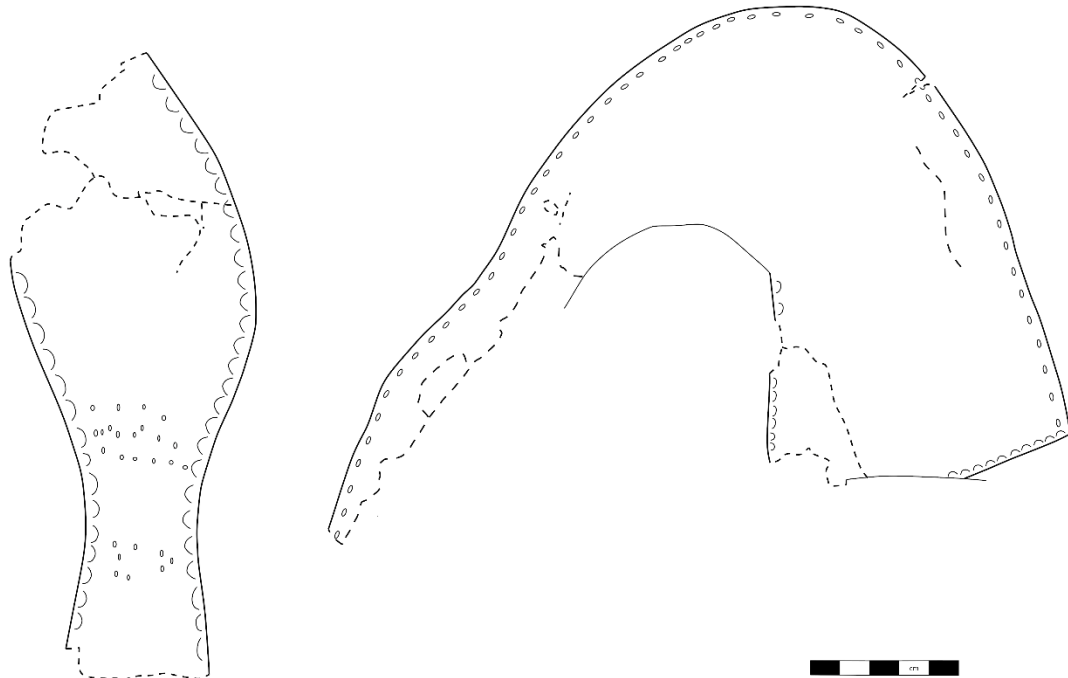
Het in laag 4 aangetroffen fragment (11:002) lijkt een fragment van een reparatieonderdeel te zijn dat is toegevoegd aan een zool met een rijgsteek en een verbrede zoolreep. Echter, het onderdeel is zeer breed, circa 11,5 cm, en zou dus van een vrij grote schoenmaat zijn, of van een schoen met een afwijkende vorm.

Figuur 1: Foto van mogelijk zoolreparatieonderdeel (11:002).

Uit laag 5 passen tien van twaalf aangetroffen fragmenten aan elkaar als onderdelen van een rechterschoen (11:003). Aanwezig zijn de zool, een deel van het bovenleer en vijf fragmenten van de zoolreep. Veel van het bovenleer ontbreekt, en snijsporen duiden op dat deel van het bovenleer weggesneden is voordat het weggegooid werd. Stikselsporen voor een stootnaad langs de instapopening van de schoen suggereren dat de schoen waarschijnlijk gesloten werd met een (gevouwen) klep, Goubitz schoentype 80 of 25 (Goubitz 2001, 205). Vier schoenstijlen zijn mogelijk 'St Martin' gedateerd van 1475 tot 1525, 'Fretton' gedateerd van 1500 tot 1525, 'Rottweil' gedateerd van 1475 tot 1500 of 'Romont Cobbler' gedateerd van 1300-1550 (Volken 2014, 335, 339, 343-344). Stikselsporen op de zool en brede

zoolreep fragmenten (1,8 cm) wijzen op dat de schoen gerepareerd is met leren onderdelen die zijn toegevoegd op de voor- en achterkant van de zool. De constructie van de schoen met verbrede zoolreep bevestigt een datering in de tweede helft van de vijftiende eeuw of het eerste kwart van de zestiende eeuw (Goubitz 2001, 79).

Figuur 2: Tekening zool en bovenleer van schoen 11:003

Ook zijn nog twee fragmenten (11:004) aanwezig uit laag 5 die mogelijk fragmenten van de zoollagen van een schoen zijn, en kunnen passen aan schoen 11:003.

Spoor 12

In spoor 12 is alleen een leren zool gevonden (12:001). De zool, 14,4 cm lang, is voor een linkervoet en is afkomstig van een kinderschoen met één zoollaag. De vorm van de zool wijst op een laatmiddeleeuwse datering (Goubitz 2001, 82).

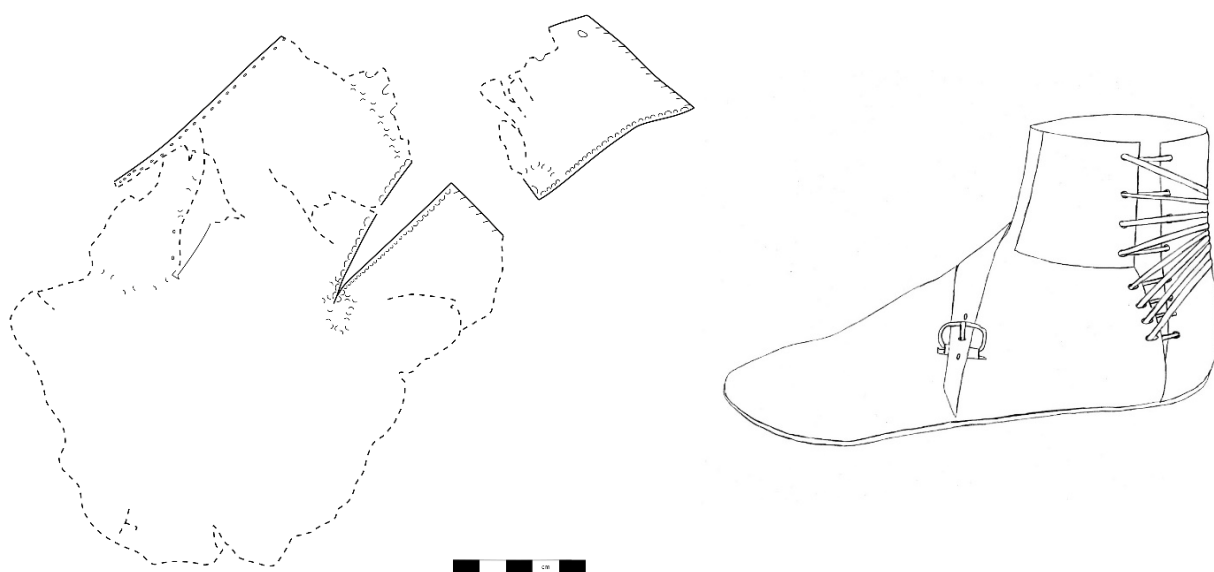

Figuur 3: Foto zool van een kinderschoen (12:001)

Spoor 25

In spoor 25 zijn 24 leren fragmenten gevonden, waarvan de helft losse schoenonderdelen zijn. Van de vijf bovenleerfragmenten (25:001, 25:003, 25:004, 25:007) en één bijpassende zool (25:003), is het mogelijk om de schoenstijl van vier schoenen te identificeren.

Van de eerste schoen (25:001) is een deel van het bovenleer en één inzetstuk aangetroffen. De schoen is gemaakt van geitenleer, het snijpatroon Jn, en is voor een rechterschoen. De schoen is gesloten met een trekband die is gesplitst in meerdere veters (tenminste 6) die werden vastgezet aan de mediale zijde van de schoen. De trekband loopt rond achter de hiel en werd gesloten op de mediale voorkant van de voet door middel van een gesp (Goubitz schoentype 30-I). De schoenstijl is 'The Hague' en heeft een datering tussen 1350 en 1400 (Volken 2014, 351). De schoen heeft een vroegere datering dan de andere schoenen uit dit spoor. Dit heeft mogelijk te maken met waar in het spoor de schoen gevonden is, achter de tweede palenrij.

Figuur 4: Tekening en reconstructietekening van schoen van schoenstijl 'The Hague' (25:001).

Van de tweede schoen (25:003) zijn een deel van het bovenleer, en de zool, 23,8 cm lang, gevonden. Het is een rechterschoen, gemaakt van rundleer. Het snijpatroon is niet duidelijk maar de vorm van de naad aan de zijkant van de schoen suggereert dat een inzetstuk is gebruikt op deze plek. De schoen is gesloten met tenminste een gesp (Goubitz schoentype 85-1). Tunnelsteek stikselsporen op zowel de zool als het bovenleer wijzen op het toevoegen van reparatieonderdelen op de voor- en achterkant van de zool. Extra stikselsporen op een deel van de plek waar de zool en bovenleer aan elkaar zijn genaaid, duiden op nog een andere reparatie van de schoen. Wat betreft de schoenstijl van deze schoen zijn meerdere schoenstijlen mogelijk, namelijk 'Exeter', 'Braunschweig' of 'St Agnes', en omdat het snijpatroon niet duidelijk is, is het schoen breed gedateerd tussen 1375 en 1525 (Volken 2014, 310-312, 336-338).

Figuur 5: Foto van schoen 25:003 met reconstructietekening van schoenstijl 'Braunschweig'.

Van een derde schoen is slechts een fragment van het bovenleer aanwezig (25:004). Het is van een lage schoen die is gemaakt van kalfsleer. Twee gaten wijzen op de sluiting van de schoen met een veter (Goubitz schoentype 70). De instapopening van de schoen is versierd met een aantal kleine gesneden lijnen om een franje te maken. Het profiel van de plek waar het bovenleer aan de zool is vastgenaaid, suggereert dat deze constructie met een rand in plaats van met een zoolreep is gemaakt. De schoenstijl is dus waarschijnlijk 'Alpirsbach' en met snijpatroon Js wordt deze gedateerd van 1475 tot 1525 (Volken 2014, 340). De constructie met een rand kan deze datering verfijnen tot vanaf het eerste kwart van de zestiende eeuw (Goubitz 2001, 79).

Figuur 6: Foto en reconstructietekening van schoen van schoenstijl 'Alpirsbach' (25:004).

Van de laatste en vierde identificeerbare schoen is eveneens slechts één bovenleerfragment gevonden (25:007). Een klein gat, waarschijnlijk voor een knoopje, wijst erop dat het een rechterschoen in schoenstijl 'Den Bosch' (Goubitz schoentype 75) is. Dit is een schoenstijl die vaak wordt gevonden in kindermaten (Goubitz 2001, 201), wat voor dit fragment mogelijk ook het geval is. Een snijspoor op de voorkant van het fragment wijst erop dat de schoen aangepast is om de instapopening langer te maken.

Waarschijnlijk is hiermee meer ruimte gemaakt voor een groeiende voet. Tunnelsteek stikselsporen langs de rand, waar het bovenleer is vastgenaaid aan de zool, duiden op een reparatie van de zool. Schoenstijl 'Den Bosch' heeft een datering van 1350 tot 1525 (Volken 2014, 335, 337, 344).

Figuur 7: Foto en reconstructietekening van schoen van schoenstijl 'Den Bosch' (25:007).

Van de andere zes schoenonderdelen zijn vier zolen (25:005, 25:009, 25:010, 25:011) en één rand (25:006) aanwezig. Van wege de fragmentatiegraad van de bovenleerfragmenten, is het niet mogelijk om te identificeren of deze fragmenten met de bovenleerfragmenten zonder zool passen.

Tunnelsteek stikselsporen en de indrukken van spandraden op één van de zolen (25:005) wijzen erop dat het de buitenzool van een leren trip is, of een schoen die een kurken tussenlaag (met eventueel houten delen) had. De linkerzool, 28,5 cm lang heeft een modieus verlengde gespitse neus. Stikselsporen door het leer rond de hiel wijzen op een reparatie van deze plek. De vorm van de zool wijst op een laatmiddeleeuwse datering (Goubitz 2001, 82). Als het fragment onderdeel is van een trip, binnenhuis gedragen om voeten te beschermen tegen koude vloeren, zou de buitenzool gedateerd worden vanaf het einde van de dertiende eeuw (Goubitz 2001, 249, 253). Omdat overige delen van het voorwerp ontbreken, kan niet worden uitgesloten dat het gaat om een schoen met kurken (met eventueel houten) tussenlaag die werd gedragen als 'winterschoen' (Goubitz 2001, 306). In beiden gevallen wijzen de spitse neus en het gebruik van een kurken tussenlaag, geïmporteerd van het Iberisch schiereiland, op een welvarende drager (Goubitz 2002, 253).

Figuur 8: Buitenzool van een schoen of trip (25:005)

De andere drie zolen zijn van schoenen met een zoollaag, een constructietype dat bekend is van middeleeuwse schoenen (Goubitz 2001, 74-75). Eén van de zolen (25:009) is gemaakt van tenminste drie onderdelen, waarvan twee delen nog aanwezig zijn: de voorkant en het middendeel. Zoals het zoolonderdeel in spoor 11 (11:001) wijst de aanwezigheid van zoolonderdelen mogelijk op een of meer reparaties van de schoen of het zuinige gebruik van leer tijdens het construeren van de schoen (Goubitz 2001, 76). Deels is de voorkant van deze zool weggesneden. Op zool 25:010 zijn stikselsporen die duiden op een reparatie van de zool met toegevoegde reparatieonderdelen op de voor- en achterkant van de zool. Aan de achterkant waren waarschijnlijk meerdere reparaties. Het randfragment (25:006) is van een schoen met meerdere zoollagen en is gevonden in schoenconstructies van vanaf 1500 (Goubitz 2001, 79).

Van de overige twaalf fragmenten is het niet mogelijk om het voorwerptype te identificeren, maar die kunnen ook schoenfragmenten zijn. Vijf zijn van rundleer (25:008; 25:013; 25:015) en van de overige zeven fragmenten is de leersoort niet te determineren (25:002; 25:012; 25:014; 25:016).

Conclusies

Tijdens de opgraving 'Italiëlei' in Antwerpen zijn 41 leerfragmenten gevonden. 25 van de fragmenten zijn geïdentificeerd als schoenonderdelen, een fragment is van een trip of 'winterschoen' en de andere fragmenten zijn mogelijk ook schoenonderdelen, hoewel deze delen gefragmenteerd zijn.

In spoor 11 is op basis van het leer geen sterk verschil in datering te zien tussen de verschillende lagen. Het is mogelijk dat het zoolonderdeel (11:001) ouder dan het zool reparatieonderdeel (11:002) en schoen (11:003) is, maar de vondsten kunnen evengoed hetzelfde gedateerd worden. Hoewel de schoenstijl niet duidelijk is, wijzen de mogelijkheden en constructie van de schoen op een datering in de tweede helft van de vijftiende eeuw of het eerste kwart van de zestiende eeuw.

Op basis van de gevonden schoenstijlen gevonden in spoor 25, kunnen de leerfragmenten uit dit spoor ook gedateerd worden tussen 1450 en 1525. Schoen 25:001 wijkt af van dit beeld met een datering in de tweede helft van de veertiende eeuw, maar dit heeft mogelijk meer te maken met de context van de schoen achter de tweede palenrij in spoor 25.

In spoor 12 kan het enige gevonden fragment, een schoenzool van een kinderschoen, alleen een brede laatmiddeleeuwse datering aangeven.

Veel van de schoenonderdelen zijn een of meerdere keren gerepareerd, namelijk 18 van de 41 fragmenten (44%). Verder hebben zes fragmenten van de schoenonderdelen snijsporen die wijzen op aanpassingen van de schoenen of het verzamelen van oud leer voor hergebruik. Dit geeft een beeld van minder welvarende dragers die hun schoenen hebben gedragen totdat ze helemaal versleten raakten en dus weggegooid werden. Een klein aantal fragmenten wijst ook op welvarende dragers, namelijk de buitenzool van een trip of 'winterschoen' die een geïmporteerde kurken tussenlaag had (Goubitz 2002, 253) en schoenen 25:001 en 25:004 gemaakt van luxe leersoorten, namelijk geiten- en kalfsleer (Goubitz 2001, 29).

Deze bevindingen, samen met het feit dat 23 van de 41 fragmenten (56%) (waarschijnlijk) zoolfragmenten of andere delen van de zoollagen (reparatie onderdelen, zoolrepen etc.) zijn, wijst er mogelijk op dat dit resten zijn van het schoenlappen (Mould *et al.* 2003, 3255). In tegenstelling tot schoenmakers hielden schoenlappers zich bezig met het herstellen van schoenen en/of het maken van "nieuwe" schoenen van herbruikbaar leer.

Literatuur

Goubitz, O., 2001: *Stepping through time. Archaeological footwear from prehistoric time until 1800*, Zwolle.

Mould, Q., I. Carlisle & E. Cameron, 2003: *Leather and leatherworking in Anglo-Scandinavian and medieval York*, York.

Volken, M., 2014: *Archaeological footwear: development of shoe patterns and styles from prehistory till the 1600's*, Zwolle.